

פרק

ארגון מערכת הלימודים, יעדים ופעולות עיקריים

1. החינוך הקדם-יסודי

מבוא

החינוך הקדם-יסודי מעצב את יחסם של הילדים בתחילת דרכם ללמידה, למערכת החינוך הפורמלית, לחברה ולערכיה. בגן הילדים גם נוצרת מערכת העמדות – אמונות, רגשות, דעות והתנהגויות – שיאפיינו את התלמידים בהמשך דרכם כלומדים וכבוגרים.

היעד המרכזי

כיעד מרכזי של החינוך הקדם-יסודי נקבע שעד שנת הלימודים תש"ע (2010) יהיו תלמידי מערכת החינוך הקדם-יסודי בעלי שליטה מלאה במיומנויות היסוד, שיאפשרו למידה והשתלבות בתכנית הלימודים של כיתה א'.

על מנת לעמוד ביעד זה ולהבטיח את יישום העקרונות המחייבים את מערכת חינוך כמערכת ציבורית, קובע משרד החינוך את המטרות לחינוך בגיל הרך, את תכני ההוראה, את עקרונות העבודה הדידקטית ואת האופן בו תבוצע הערכת הלמידה בגן.

מטרות החינוך בגיל הרך

- טיפוח מיומנויות שפה וחשיבה שימוש במידע והעשרה בידע בתחומי דעת שונים, על-פי תכנית מתאימה לרמת התפתחותם של הילדים, ותחומי העניין שלהם.
- הקניה של כישורי חיים מותאמי הווה וביסוס תשתית לכישורי חיים עתידיים, כישורים חברתיים, ערכים חברתיים ולאומיים וטיפוח יחסי אנוש תקינים.
- טיפוח אישיות עצמאית בעלת עמדות של כבוד, סובלנות וקבלה כלפי הדומה והשונה.
- טיפוח כשרים אורייניים, כשרי חשיבה מתמטיים, תהליכי פתרון בעיות, יישום רעיונות לשימוש בטכנולוגיה ובאמצעי תקשורת, רגישות לאסתטיקה והכרת אמנויות ואופניות ביטוי אמנותיות.
- יצירת תשתית ומיומנויות יסוד ללמידה עצמאית, ויצירת איווי לדעת.
- טיפוח הסקרנות והיצירתיות כבסיס ללמידה עצמאית בעתיד.

תכני ההוראה בגן

המערכת מתחייבת להכנת תכנית "ליבה" מחייבת לחינוך הקדם-יסודי, שתהיה דומה ותואמת התפתחות, שכן מדובר בילדים בגילאים צעירים שקצב ההתפתחות שלהם שונה מאוד מילד לילד, ועל כן שונה גם אופן הלמידה שלהם.

תכנית הליכה

תכנית הליכה תתמקד בארבעה אשכולות:

- **אשכול האומנויות:** התנסות במוסיקה, תנועה ואומנות פלסטית, פיתוח רגישות אסתטית ויכולות הערכה של יצירות אומנות.
 - **אשכול כישורי חיים:** שילוב של חינוך לבריאות, תזונה נכונה, חינוך גופני, בטיחות זהירות בדרכים, ומיומנויות חברתיות.
 - **אשכול המתמטיקה המדע והטכנולוגיה:** פיתוח חשיבה לוגית, מושגים מתמטיים ראשוניים והיכרות עם סביבה טכנולוגית.
 - **אשכול השפה:** פיתוח כישורים אורייניים, טיפוח יכולת ההבעה ומיומנויות לקראת קריאה וכתבה.
- אשכולות הליכה נבנים מסביב לציר המרכזי של ההוראה בגן הילדים - ציר לוח השנה שעיקרו מורשת ותרבות, חגים ומסורת, הנלמדים בגישה רב-תרבותית, אשר מכירה ומוקירה את הייחודי, הן במגזר היהודי (מ"מ, ממ"ד), והן במגזר הערבי, הדרוזי, הבדואי, הצ'רקסי והנוצרי.

עיקרי הפעולות לשנים תשס"ז - תש"ע (2007-2010)

- פיתוח, יישום והטמעה של תכנית ליבה למערכת החינוך הקדם-יסודי בארבע אשכולות: אשכול שפה ואוריינות לקראת קריאה וכתבה בכתה א', אשכול מדע וטכנולוגיה, אשכול אומנויות, אשכול כישורי חיים בריאות, בטיחות זה"ב וחינוך גופני. קביעת סטנדרטיים לבדיקת היישום בגישה תואמת התפתחות.
- פיתוח קשרי הורים, קהילה וגן הילדים - הכנת מסמכי עמדה ותכניות פעולה בנושא.
- פיתוח וקידום סגל מקצועי: מפקחות, רכזות ומדריכות במטה ובמחוזות, באמצעות הכנת תוכניות עבודה ממוקדות יעדים ויישומם וכלים לבדיקת יעילות הפיתוח המקצועי.
- פיתוח תכניות לצמצום פערים, למניעת אלימות במוסדות החינוך בגיל הרך ולשילובם של ילדים בעלי צרכים ייחודיים (עולים חדשים, מחוננים, ילדים בסיכון, ילדים חולים וחינוך מיוחד בכל המגזרים).
- קידום צוותי ההדרכה במגזר דוברי הערבית בשילוב עם תוכנית החומש, תמיכה בהטמעת תכניות לימודים חדשות ומתורגמות-מותאמות לשפה הערבית ובהטמעת עקרונות תכנית הליכה במגזר זה.
- טיפוח עובדי הוראה בגיל הרך, במטה ובמחוזות, העצמתם והכשרתם ביישומן של שיטות הוראה עדכניות, בשילובן של מערכות טכנולוגיות מתקדמות במעשה ההוראה ובטיפוח עתודה ניהולית.
- תמיכה בהטמעת המדיניות החינוכית - לימודית ובחינת מידת האפקטיביות שלה במסגרות החינוכיות לגיל הרך (כמו יום חינוך ארוך "יוח"א), פנימיות יום, פעולות הורים, מערך ייעוץ, שילוב סטודנטים ביוח"א [סח"ב] והחלת חוק השילוב).
- הנחיית תכניות עבודה ממוקדות יעדים למטה, לפיקוח ולגננות בשטח.
- העמקה של מערך הקשרים עם יחידות חוץ-משרדיות, עם מרכז השלטון המקומי, מנהלי מחלקות חינוך ברשויות ועם גופים כגון: ג'וינט ישראל, קרן קרב ועוד.

2. החינוך היסודי - תפיסה חינוכית, כלים ותכניות

עיקרי התפיסה החינוכית של החינוך היסודי*

- פיתוח מבנה לימודים גמיש, מותאם לתהליכי שינוי חברתיים-תרבותיים, כלכליים וטכנולוגיים, המאפשר הטמעת ערכי מורשת, ערכים לאומיים, דמוקרטיים ופלורליסטיים במערכת.
- פיתוח תכנית ליבה.
- פיתוח ושכלול מתמשך של מיומנויות יסוד.
- הגברת האוטונומיה של מוסדות החינוך.
- עידוד פעילות חברתית-חינוכית בבית-הספר ובהקלה.
- הגדלת אפשרויות הבחירה והיוזמה האישית של תלמידים.
- קידום תלמידים ולא מיונם.
- שילוב תהליכי משוב והערכה פנים בית-ספריים כחלק מתפיסת ההוראה.
- סביבות למידה עתירות מידע.

מכך מתחייבים שינויים באופן ניהול וארגון בית-הספר היסודי:

המורה - שינוי בתפקיד המורה מ"בעל הידע" המלמד למתווך ומאפשר של הלמידה. מורה המהווה חלק מצוות עבודה המתכנן ומסייע לתלמיד ליזום, לבחור, לחקור, לגלות ולנסות. הוא מפתח סביבת למידה גמישה ומגוונת המתחשבת בשונות בין תלמידים (בקצב, בתחומי הענין, בחומרי הלמידה ובסוגי היצוג של הידע).

המנהל - משמש כראש צוות, מתכנן מערכת שעות גמישה, שתאפשר עבודה דיפרנציאלית, דואג ללמידה מתמשכת של כל הצוות כצוות ומאפשר למורים להתמחות בתחומים שונים. זאת במטרה להפוך את הצוות ליחידת עבודה אחת, עם מטרות משותפות ושפה אחידה מחד, ומאידך להתמקצע בתחום דעת. תפיסת האוטונומיה מחייבת מנהלים לתכנן, לבחור ולנהל את בית-הספר בהתאם למשאבים, למדיניות המשרד ולצרכי בית-הספר והקהילה.

* חוזר מנכ"ל מרץ 2000 תש"ס / 7 (ב)

כלים

המשרד פיתח קבוצה של כלי עבודה, כדי לאפשר ניהול נאות:

תכנית פעילות - תכנית עבודה שנתית, הנבנית על סמך נתונים. שותף בהכנתה כל צוות בית-הספר והיא ניזונה משלושה מקורות:

- נתונים של בית-הספר (מהמיצ"ב וממקורות אחרים).
- מדיניות המשרד.
- ייחודיות של בית-הספר (כגון: אמנות, מדעים).

מדדי יעילות וצמיחה בית-ספרית (מיצ"ב) - כלי בקרה מערכתי וכלי עבודה לבית-הספר. תמונת "ראי" מהימנה של בית-הספר, המאפשרת לו לבדוק את מצבו בפרמטרים רבים (הישגים, סביבה לימודית, יישומי מחשב, אקלים בית-ספרי, יחסי הורים-בית-הספר ועוד). תוצאות המיצ"ב אמורות לבוא לידי ביטוי בתכנית הפעילות של בית-הספר.

תכנית ליבה - מכנה משותף לכלל התלמידים, על-ידי תכנים, מיומנויות, ערכים משותפים בכל מקצועות הלימוד.

סטנדרטים - קביעת סטנדרטים שיאפשרו לכוון את ההוראה לקראת הישגים נדרשים של כל תלמיד בכל אחד ממקצועות ההוראה.

תכניות ופעולות

רפורמה בהוראת הקריאה - שינוי בהוראת הקריאה בכל כיתות א', השתלמויות למורים בכל הארץ.

התמקצעות במתמטיקה - הפיכת מורים כוללים למורים מקצועיים למתמטיקה, תוך הדגשת עבודת צוות אורך בכל בית-ספר.

תכנית תקשורת בין אישית - תכנית בחינוך החברתי, שמדגישה ניהול קונפליקטים באמצעות גישור, נימוסים והליכות, תרבות השיח, עבודת צוות (מורים עם מורים, מורים עם תלמידים ותלמידים עם תלמידים) ותהליכי קבלת החלטות.

תכנית ל"ב (ההכלה) - תכנית שמטרתה לאתר איתור מוקדם ילדים עם ליקויי למידה ולהכשיר את המורים למתן מענה דידיקטי, כדי למנוע פערים לימודיים.

מידענות - פרסום מסמך המפרט הישגים נדרשים במידענות וישומו בבתי-הספר.

יישום דו"ח שושני - מעבר בתי-הספר היסודיים להקצאה ישירה, קריטריונית, של שעות, מהלך שמטרתו להוביל לניהול עצמי ולחיזוק בית-הספר כגוף מקבל החלטות.

הטמעת תכניות לימודים חדשות - בחינוך לשוני, מולדת, חברה ואזרחות ותנ"ך.

משוב בית-ספרי - הטמעת כלים למשוב בית-ספרי (מאגר המשימות, בדיקת תהליכי למידה, אבחון עבודת צוות, התנהגויות למידה, כלי לניתוח ושימוש במיצ"ב ועוד).

3. חינוך על-יסודי (חטיבת-ביניים וחטיבה עליונה)

בחינוך העל-יסודי מושם דגש על בניית מערכת הוראה למידה המתחשבת בשונות ומאפשרת התמקדות והגעה למצוינות אישית.

ארגון מערך השעות

החינוך העל-יסודי החל בתהליך של ארגון מחדש של מבנה הלימודים. יישומו החל בכיתות י' בשנת הלימודים התש"ס (שנת 2000).

המבנה החדש מושתת על האפיונים הבאים:

א. תפיסה כוללת של בית-הספר העל-יסודי, המציגה את הרצף מכיתה ז' עד כיתה י"ב ומאפשרת פתרונות גמישים לאורך ציר הזמן.

ב. הגדלת האוטונומיה הבית-ספרית מתבטאת בריבוי מועדים לבחינות בגרות - דבר הדורש ארגון אחר וגמיש של הלמידה.

ג. צמצום המספר של מקצועות הלימוד הנלמדים בו זמנית. בכך מצטמצם גם מספר המורים שהתלמיד נפגש עמם בכל שבוע ומתאפשר יתר פרסונליזציה של ההוראה.

ד. העמקת העבודה העצמית על-ידי פיתוח מיומנות חשיבה וכישורי למידה אורייניים. הכוונה היא לפיתוח מיומנויות של הלומד העצמאי, המוטיבציה ללימודים והסקרנות האינטלקטואלית. זאת תוך מתן אפשרות לתלמיד להעמיק בלימוד בתחומי העניין שלו.

ה. אשכולות ונושאים בינתחומיים. התכנית מעודדת את בתי-הספר העל-יסודיים לארגן מחדש את מערכת השעות ואת הלימודים הכוללים: לימוד של דיסציפלינות נפרדות, קישור בין מקצועות שונים במסגרת אשכולות או בכל דרך אחרת, בחירת נושאים אינטגרטיביים וטיפול נושאים אישיים בתחומים שונים.

ו. דרכי הערכה מגוונות בתחומים שונים של התפקוד האישי, כגון חשיבה ביקורתית, יצירתיות, מקוריות, התייחסות ערכית ונקיטת עמדות כלפי הזולת והחברה.

ז. מרכזיות מחנך הכיתה ותפיסת המורה המקצועי כמחנך. חיזוק מעמדו של המחנך, כדי שיוכל לשמש דמות משמעותית בחייו של התלמיד, ביחד עם חיזוק התפקיד המחנך שיש לכל מורה.

ח. עבודת הצוות של המורים בבית-הספר. לעבודת הצוות חלק חשוב בתכנון ההוראה ובביצועה, במסגרות המשלבות תחומי דעת שונים ובדרכי הערכה חלופית. פיתוח עבודת הצוות חיוני למימוש הארגון מחדש של מערכת הלימודים בבתי-הספר.

היעדים המרכזיים, התוכניות והפעילויות

הגדלת אחוז התלמידים הזכאים לתעודת בגרות, צמצום פערים וקידום הישגים לימודיים

לב"ם - לקראת בגרות מלאה

תכנית תגבור לימודי תלמידים בקבוצות קטנות של תלמידים חסרי 2-3 מבחני בגרות או מיועדים ל-4 יח"ל באנגלית או במתמטיקה. התכנית מופעלת בבתי-ספר בהמשך ליום הלימודים הרגיל במהלך שנת הלימודים. התכנית מקנה כלים למורים להוראה פרטנית באמצעות מיפוי דינמי ובניית תכניות עבודה אישיות לתלמיד. התכנית הגדילה את אחוזי הזכאות לתעודת הבגרות ותרמה למספר רב יותר של זכאים לתעודת בגרות איכותית.

"המחצית השלישית" - סמסטר קיץ

התכנית מאפשרת הזדמנויות נוספת לתלמידים ללמוד ולהיבחן בבחינות הבגרות, במקצועות החובה, במועד בחינה נוסף. התלמידים לומדים בחופשת הקיץ במשך שישה שבועות ונבחנים בסופם. בקיץ תשס"ה למדו במסגרת זו מעל ל-4000 תלמידים. 75% מהתלמידים עברו את המבחנים בהם נבחנו. פעילות לאורך שנים מעידה על תרומת התכנית לצמצום פערים לימודיים, להגדלת מיצוי יכולות לימודיות של תלמידים, לחיזוק תחושת מסוגלות עצמית של תלמידים ולהעלאת אחוזי התלמידים הזכאים לתעודת בגרות מלאה, טרם עזיבתם את בית-הספר.

תכנית אל"ה - איתור, אבחון, למידה והערכה

מטרת התכנית לקדם תלמידים מתקשים ותלמידים בעלי לקויות למידה באמצעות תהליכי איתור ואבחון שיטתיים והתאמת דרכי הוראה, המותאמים לקשיים הייחודיים של כל תלמיד ולצרכי הלומדים במקצועות עתירי מלל. תהליכי עבודה שיטתיים נבנים במשותף בבתי-הספר, לאור מיפוי הצרכים הייחודיים, באמצעות מבדק כישורי למידה ובהדרכת מת"לית - מעריכת תפקודי למידה.

קידום לימודים תוך התחשבות בשונות

מיצוי ומצוינות במתמטיקה

תכנית המקדמת את לימודי המתמטיקה תוך התחשבות בשונות: טיפוח מצוינות וקידום תלמידים מתקשים בתחום. התכנית מופעלת בחט"ב ובבתי"ס שש-שנתיים ומטרתה לטפח מצוינות במתמטיקה בקרב תלמידים מוכשרים, מצטיינים ומגלי עניין, לצמצם פערים במתמטיקה בקרב תלמידים מתקשים ולהובילם לבחינת בגרות. התלמידים המתקשים נבחרים בהיקף של 1 יח"ל בתום כיתה ט'. בתום שנה"ל תשס"ה נבחנו מעל ל-600 בוגרי ט' ביח"ל אחת במתמטיקה, מעל ל-73% קיבלו ציון מעל 90 בבחינה. התוכנית תורמת, מעבר להישג הלימודי, במיוחד לחיזוק הדימוי העצמי של התלמידים.

מיצוי ומצוינות באנגלית

תכנית המיועדת לקדם את לימודי האנגלית, תוך התחשבות בשונות התלמידים ותוך שימת דגש על אוכלוסיית הקצוות: תלמידים מתקשים ותלמידים מצטיינים. המטרות העיקריות של התוכנית הן: להטמיע שינויים בתרבות העבודה ובדרכי ההוראה לתלמידים מתקשים ולהוביל תלמידים אלה לזכאות לבגרות (3 יח"ל באנגלית) ולבחינה ברמה שמאפשרת קבלה לאוניברסיטאות (4 יח"ל).

מאגר משימות

תכנית המבוססת על עקרונות בהערכת הישגים, אשר עומדים בבסיסה של גישת ההערכה החלופית.

מאגרי המשימות, אשר פותחו במדעים, באנגלית ובעברית, מאפשרים למורים להעריך את הישגי התלמידים ואת מידת התקדמותם, כדי שיוכלו לתכנן את תהליך ההוראה באופן יעיל ולהתאים את דרכי ההוראה לצרכי התלמידים, תוך הדגשת הקנייה של מיומנויות למידה ואסטרטגיות.

מטרת התכנית היא לתרום לפיתוח תרבות הערכה בית-ספרית, תוך הכנסת שיטות עבודה חדשות.

פיתוח מגוון מסלולים לטיפוח מצוינות

תכנית אוניברסיטת קיץ לנוער

התכנית מאפשרת לתלמידים מהפריפריה וממשפחות לא מבוססות נגישות לעולם האקדמי, בשלב מוקדם ככל האפשר (בכיתה ו"א), על מנת שייכירו את העולם האקדמי, יחו את החיים בקמפוס האקדמי ויחזקו את ביטחונם העצמי לגבי היכולת שלהם להצליח.

התלמידים, הבאים ממגזרים שונים ומרחבי הארץ, לומדים בחופשת הקיץ יחד עם סטודנטים מהמניין בקורסים הניתנים באוניברסיטת תל-אביב במועד זה וניגשים לבחינות בתום הלימודים. הצלחתם גדולה מאד ולעיתים הישגיהם גבוהים אף מאלה של הסטודנטים. ניסיון של שנים מראה שקירוב בני-נוער לאוניברסיטה ומתן אפשרות להתנסות בלימוד אקדמי יחד עם סטודנטים מהמניין מביאים גם להרחבה והעשרה תרבותית-חברתית, לצמצום הקיטוב בין מגזרים שונים בחברה הישראלית, לבניית מודלים לחיקוי עבור תלמידים נוספים מאותם היישובים, לצמצום חשיבה סטריאוטיפית ודעות קדומות וללמידה בפועל באוניברסיטה - כעתודאים או לאחר השירות הצבאי.

עבודות גמר

משרד החינוך מטפח ומקדם כתיבת עבודות גמר על-ידי תלמידים. עבודת הגמר פותחת פתח לעיסוק מעמיק במחקר בנושאים שהתלמיד מתעניין בהם. זאת, תוך התנסות בכלים ובמיומנויות הנדרשים בעולם האקדמי ובעולם המדע. התהליך דורש למידה עצמית ונטילת אחריות אישית של התלמיד על משימת הלמידה.

לצורך זה נקבעים נהלי העבודה והדרישות המקצועיות וניתנת הנחיה מתאימה למורים מרכזי עבודות הגמר בבתי-הספר.

מסלול אלטרנטיבי לקבלת סטודנטים לאוניברסיטת תל-אביב (משפטים, הנדסה,

מדעי החיים, מדעי החברה) ולאוניברסיטת בר-אילן (לכל הפקולטות)

בבסיס התכנית פתיחה של מסלול חדש לקבלה לאוניברסיטה על-סמך ההישגים הלימודיים בחטיבה העליונה, ללא צורך בבחינות פסיכומטריות. המסלול מבטיח שיתקבלו לאוניברסיטה תלמידים ממגזרים וממקומות פריפריאליים, מהם לא מרבית תלמידים להגיע ללימודים אקדמיים. זאת תוך שמירה על מצוינות אקדמית ומתוך אמונה, שהתלמיד המצטיין בקרב בני מחזורו, הוא בעל הכישורים הדרושים להצלחה בלימודים אקדמיים.

המסלול המוצע מעודד למידה והצטיינות בחטיבה העליונה. הישגי רוב התלמידים שהשתתפו עד כה בתכנית גבוהים מהמוצע של הסטודנטים מן המניין שלמדו בחוג יחד איתם. חלקם לא היו מתקבלים כלל ללימודים באוניברסיטה על בסיס נתוני מבחנים פסיכומטריים.

למידה מהצלחות כמנוף ללמידה בית-ספרית

זוהי תכנית לפיתוח למידה ארגונית ותרבותית של התחדשות בבתי-ספר. התכנית מעודדת תהליכי למידה של סגל ביה"ס ותלמידיו באמצעות שיח בסוגיות הקשורות לעשייה הבית-ספרית. התכנית מאפשרת לזהות את נקודות החוזק בעשייה ולפעול בדרכים הולמות לקידום תפיסתו החינוכית של בית-הספר. היא מיושמת בבית-הספר כאורח חיים ומשמשת נדבך חשוב בהפעלתו.

התכנית הופעלה כתכנית ניסוי בבית-הספר העל-יסודיים מכל המגזרים בשנים תשס"ג-תשס"ה. החל משנה"ל תשס"ו, החל תהליך ההפצה של התוכנית במערכת החינוך העל-יסודית.

טיפול באלימות בין כותלי בית-הספר ובקשיים התנהגותיים של תלמידים

"עוצמה" - לימוד מיומנויות שליטה עצמית לילדים ולהורים

התנהגות אלימה אצל ילדים נגרמת במרבית המקרים בשל הקושי בוויסות רגשות, חוסר אמון בעצמם ובסביבה, קושי באמפטיה וחסך בכישורים חברתיים.

הפעילויות המוצעות במסגרת התכנית מתבססות על הבניה ושיפור יכולת רגשית ואסטרטגיות ניהול עצמי. זאת, באמצעות גורמים הוריים, חינוכיים וטיפוליים כאחד, בקבוצה טיפולית בין כתלי בית-הספר.

התלמידים המשתתפים בתוכנית, הוריהם ומורים, באמצעות צוות המורים של ביה"ס הלומד ומפעיל את התוכנית, לומדים כיצד לשלוט בהתנהגות מפריעה ולא-רצויה.

תלמידים רבים שהשתתפו בתוכנית פועלים כיום תוך שימוש בטכניקות הבלגה והרגעה שלמדו בתוכנית.

קידום השפה העברית

תכנית הבעה בעל-פה - רטוריקה

השפה הדבורה והשפה הכתובה משלימות זו את זו. העולם המודרני כעולם תקשורתי מצריך יכולות רטוריות בעל-פה בשפת האם במיוחד, יכולות אותן יש ללמד. לשם כך, מתבצעים במסגרת התכנית הרחבה של הוראת העברית ושילוב למודי הבעה בעל-פה ורטוריקה באופן מובנה ושיטתי.

